

UDK 331.105.44(575.1)

Dildora RAHIMOVA,
UNIVERSITY OF SCIENCE AND TECHNOLOGIES
"Ijtimoiy fanlar" kafedrası, o'qituvchisi
E-mail: dildor7575@mail.ru

USAT Fan va texnologiyalar universiteti Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi Rahimova Dildora Abzalovna taqrizi asosida

IJTIMOY FALSAFANING JAMIYATDAGI O'RNI VA ASOSIY FUNKTSIYALARI

Аннотация

Mazkur maqola ijtimoiy falsafa va uning tarixiy taraqqiyoti hususan, yurtimiz tarixi bilan bog'liqlik jihatlarini yoritilgan. Shuningdek, bugungi kunda ijtimoiy falsafaning jamiyatda tutgan roli va uning asosiy funksiyalari ko'rib o'tilgan.

Kalit so'zlar: jamiyat falsafasi, falsafiy qarashlar, Xorun ar-Rashid, tafakkur, intellektual salohiyat, deviant xulq-atvor, sotsial kataklizmlar, aksiologik.

РОЛЬ И ОСНОВНЫЕ ФУНКЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ ФИЛОСОФИИ В ОБЩЕСТВЕ

Аннотация

В данной статье рассмотрены аспекты социальной философии и ее исторического развития, особенности ее связи с историей нашей страны. Также рассматривается роль социальной философии в современном обществе и ее основные функции.

Ключевые слова: философия общества, философские взгляды, Харун ар-Рашид, мышление, интеллектуальный потенциал, девиантное поведение, социальные катаклизмы, аксиологический.

THE ROLE AND MAIN FUNCTIONS OF SOCIAL PHILOSOPHY IN SOCIETY

Annotation

This article describes aspects of social philosophy and its historical development, especially its connection with the history of our country. Also, the role of social philosophy in society today and its main functions are considered.

Key words: philosophy of society, philosophical views, Harun ar-Rashid, thinking, intellectual potential, deviant behavior, social cataclysms, axiological.

Kirish. Hozirgi davrda butun jaxonda va mamlakatimiz xayotida sodir bo'layotgan ijtimoiy xodisa va jarayonlarini to'g'ri tushunib olish, ularga to'g'ri munosabatni shakllantirish, ularni hozirgi zamonning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib to'g'ri baxolash, ulardan to'g'ri xulosalar chiqarish va pirovard natijada ijtimoiy voqeylikni bilish xar bir kishidan falsafa fanining soxalaridan biri bo'lgan ijtimoiy falsafa haqida chuqur bilimga ega bo'lishi lozim. Ma'lumki, ijtimoiy borliq haqida xaqqoniy bilimga ega bo'lish uchun avvalo "ijtimoiy falsafa" tushunchasining mohiyati va mazmuniga to'xtalishga to'g'ri keladi. Bu tushuncha ba'zan "jamiyat falsafasi" "sotsial falsafa" "inson falsafasi" shaklida xam qo'llaniladi. Ijtimoiy falsafa tushunchasi ijtimoiylik, ijtimoiy xodisa ijtimoiy jarayon tushunchalari bilan uzviy bog'liq bo'lib, uning tarkibi va mazmunida muxim o'rin tutadi. Bu tushunchalar jamiyatda ro'y beradigan voqea va xodisalar jarayonlarni ifodalaydi.

Ijtimoiy falsafiy bilimlar qadim-qadimdan mavjud bo'lgan. Markaziy Osiyodan inson va tabiatga oid ijtimoiy falsafiy qarashlar "Avesto"da hikmat maqol va rivoyatlarda o'z ifodasini topgan. Qadimgi yunonlarning Sharq mamlakatlari bilan savdo aloqalari ilmiy-madaniy sohalardagi aloqalari uchun keng yo'l ochib bergan edi. Ayni paytda bu aloqalar qadimgi Yunonistondagi ijtimoiy falsafiy bilimlarning rivojlanishi uchun ham qulayliklar yaratgan. Eramizdan avvalgi VI-IV asrlarda Evilet, Suqrot, Aflotun, Protogar, Geraklit, Arastuning inson davlat, jamiyat, xaqidagi bilimlarning rivojiga oid ta'limotlarini alohida ta'kidlash lozim. Qadimgi yunonlarga xos izlanuvchanlik xurfikrlik, ko'plab ijtimoiy falsafiy oqimlarning, to'garak va maktablarning shakllanishiga olib kelgan. Antik dunyo yaratgan inson

va jamiyat falsafasi Osiyo mutafakkirlarining ijodiy faoliyatida rivojlantirildi, ularning ilmiy qarashlari jamiyat inson xaqidagi fanining taraqqiyotida muxim rol o'ynagan. Rim imperiyasining qulashi faqat siyosiy sohadagi emas, balki ilmiy-madaniy soxalarda ham tanazzulini kuchaytirgan edi. Biroq, inson va jamiyat hayoti bilan bog'liq ta'limotlar, izlanishlar butunlay to'xtab qolmagan. Bu davrda yaratilgan ilg'or ijtimoiy falsafiy an'analar Markaziy Osiyoda yanada rivojlandi va bu sohada yangi kashfiyotlar qilindi. IX-XP asrlarda arab xalifalari Xorun ar-Rashid, uning o'g'li Ma'mun va xorazmshoh Ma'munning xomiyligida o'sha davrning o'ziga xos fanlar akademiyalari vujudga kelgan. Xususan, IX asr o'rtalarida Bag'dodda «Bayt al-hikma» (Donishmandlar uyi), Xorazmda «Ma'mun akademiyasi» vujudga keldi. Markaziy Osiyodan yetishib chiqqan Muso al Xorazmiy, Ahmad al Farg'oni, Farobiy, Beruniy, Ibn Sino, Marg'iloniy va boshqalar matematika, astronomiya, meditsina, jamiyatshunoslik, fikh va siyosatga oid fanlarni rivojlantirdilar. Sharqda ilmiy ijtimoiy falsafiy bilimlarning rivojlanishi diniy aqidalarni inkor etmagani holda insonni yanada kamol toptirishga, borliq mohiyatini aql va tafakkur vositasida bilishga asoslangan edi. Sharq olimlari qadimgi yunon mutafakkirlarining ilg'or an'analarini davom ettirganlar, ilmiy bilishning yangi usullarini taklif etganlar.

Asosiy qism. Jahon ijtimoiy-falsafiy ta'limotining vujudga kelishi va rivojlanishiga Sharq va G'arb olimlari munosib hissa qo'shganlar. Ijtimoiy taraqqiyotning ma'lum bir davrlarida Sharq mamlakatlari yetakchi mavqei egallaganlar. Osiyo va Yevropa mamlakatlari xalqlarining jahon falsafa fani rivojidlari rolini biryoqlama bo'rttirish yoki kamsitish nazariy jihatdan xatodir. Har qanday fan o'z mohiyatiga qo'ra

umumbashariydir. Yer yuzidagi har bir xalq kattakichikligidan qat'iy nazar, uning rivojiga o'z hissasini qo'shib keldi.

Ijtimoiy falsafa konkret jamiyatda ro'y berayotgan barcha hodisa va jarayonlarni miridan sirigacha ularning juz'iy tomonlarini batafsil o'rganishni o'z olidga maqsad qilib qo'ymaydi. (Bu-sotsiologiya fanining vazifasidir). Biron bir ijtimoiy fan jamiyat hayotida ro'y berayotgan barcha hodisa va jarayonlarni to'raligicha qamrab olmaydi. Ijtimoiy falsafa esa jamiyatni bilishda faqat fan xulosalarigagina emas, balki badiiy adabiyot, san'at, din, siyosat, mafkura sohasida erishilgan yutuqlarga ham tayanadi. Hozirgi paytda ijtimoiy falsafada xilma xil oqimlar va maktablar vujudga kelganligining boisi ana shundadir. Ijtimoiy falsafa jamiyatda ro'y berayotgan jarayon va hodisalarning tub mohiyatini to'laroq aks ettirishiga, ijtimoiy amaliyotdan uzilib qolmasagina qadr-qimmatga, ilmiy nazariy ahamiyatga ega bo'ladi. Ijtimoiy falsafaning buyuk insonparvarlik, taraqqiyparvarlik mohiyati shundaki, u jamiyatni aniq bir maqsadga muvofiq ravishda oqilona boshqarishga yordam beradi. Biroq boshqa sistemalarda bo'lgani singari jamiyatda ham ongillilik ongsizlik bilan, tartibsizlik tartiblik bilan ba'zan almashinib turadi. Jamiyat a'zolarining intellektual salohiyati ortib borishi bilan jamiyatni ongli ravishda boshqarish, uni aniq bir maqsadga yo'naltirish imkoniyati ortib boradi.

Ijtimoiy falsafaning dunyoqarash va metodologik ahamiyatga ega bo'lgan qoidalar barcha ijtimoiy va gumanitar fanlarning rivojlanishiga jamiyatni ongli boshqarishga yaqindan yordam beradi. Ijtimoiy falsafa qator funktsiyalarni bajaradi. U avvalo kishilarda ijtimoiy voq'eyilik to'g'risidagi qarashlarni shakllantiradi, kishilarning ijtimoiy borlig'i bilan ularning ongi o'rtasidagi munosabat muammosini hal etishga yordam beradi. Insonning jamiyatdagi o'rni, roli, inson hayotining ma'nosi singari masalalari haqida bahs yuritadi. Ijtimoiy falsafaning metodologik funktsiyasi ijtimoiy fanlarning rivojlanishi, xodisa va jarayonlarni tadqiq etishning umumiy yo'nalishlarining belgilashda, uning qoidalaridan dasturul amal sifatida foydalanishda yaqqol ko'zga tashlanadi.

Ijtimoiy falsafaning prognostik funktsiyasi shunda namaoyon bo'ladiki, uning qoidalar jamiyatning rivojlanish istiqbollarini oldindan ko'rishga, kishilar faoliyatini bilishga yordam beradi; kishilar faoliyati esa jamiyat taraqqiyotining mazmunini belgilaydi.

Kishilar falsafiy bilim, dunyoqarash va metodologiyani chuqurroq egallab borgani sayin ijtimoiy falsafaning yuqorida ko'rib chiqilgan funktsiyalari to'laroq namoyon bo'ladi. Falsafiy tafakkur madaniyatiga ega bo'lgan kishilarda izchil va sistemali fikrlash, ijtimoiy hodisa va jarayonlarni dialektik bog'liqlikda o'rganish qobiliyati shakllanadi. Jamiyatning har bir ongli a'zosi o'z kasb-kori va ixtisosidan qat'i nazar jamiyat to'g'risidagi falsafiy bilim va ta'limotlarni chuqur egallash orqaligina tevarak-atrofdan ro'y berayotgan ijtimoiy hodisa va jarayonlarning kelib chiqishi sabablari va oqibatlarini bilish, ularni boshqarish qobiliyatiga ega bo'ladi; bunyodkor, yaratuvchan kuchga aylanadi, ijtimoiy falsafaning inson hayotidagi ahamiyati ham ana shundadir. Jamiyatni falsafiy bilish – jamiyat to'g'risida eng umumiy bilimga ega bo'lish, jamiyatni bir butun holda idrok etish demakdir. Bunday bilimga ega bo'lish orqaligina jamiyatni ijtimoiy tizim sifatida o'rganishga, uni tashkil etuvchi elementlar faoliyatini muvofiqlashtirishga erishishi, jamiyatning yaxlitligi va barqarorligini ta'minlash mumkin.

Ijtimoiy falsafaning falsafiy bilimlar va ijtimoiy fanlar tizimidagi o'rni, roli va bahs mavzui singari masalalarga aniqlik kiritish muhim vazifalardan biri bo'lib qoldi. Ayniqsa, ijtimoiy falsafa va sotsiologiya, tarix falsafasi va ijtimoiy falsafaning o'zaro munosabatini aniqlash hayotiy zaruriyatga aylandi. Gap shundaki, uzoq yillar davomida sobiq sovet jamiyatida o'qitib kelingan tarixiy materializmga ayni bir

vaqtda ham ijtimoiy falsafa, ham sotsiologiya sifatida qarab kelindi. Holbuki, ijtimoiy falsafa sotsiologiyadan o'z predmeti, tushunchalari, bilish usullariga ko'ra tubdan farq qiladi: ijtimoiy falsafa umumbashariy falsafaning tarkibiy qismi, yaxlit jamiyat to'g'risidagi ta'limotdir u empirik tadqiqotlar va ilmiy faktlarga tayanib konkret jamiyat to'g'risida aniq tushunchalar, beradi. Ijtimoiy falsafa sotsiologiya fanining hamda boshqa ijtimoiy-gumanitar fanlarning xulosalari, yutuqlariga tayanib, jamiyatning umumiy manzarasi, ijtimoiy borliqning o'ziga xos taraqqiyot qonunlari to'g'risida eng umumiy tasavvurlar hosil qilishga imkon beradi. Ijtimoiy falsafa umuman kishilik jamiyatining paydo bo'lishi, jamiyatning mohiyati, insonning ijtimoiy tabiati, uning jamiyatdagi o'rni va roli to'g'risida bahs yuritadi.

Ijtimoiy falsafa jamiyatni tadqiq etish bilan emas, balki jamiyat to'g'risidagi fanlarning yutuqlariga tayangan holda ijtimoiy-falsafiy dunyoqarashni shakllantirishga alohida e'tibor beradi. Ijtimoiy falsafaning bilish tushunchalari (jamiyat, ijtimoiy borliq, ijtimoiy munosabat, industrial jamiyat, postindustrial jamiyat, xalq, millat, shaxs va h.o.) hayotda ko'p qo'llaniladigan tushunchalardir. Ijtimoiy falsafa tushunchalar umumbashariyligi va teran mazmundorligi bilan ajralib turadi. Sotsiologik tushunchalar esa onkret va ilmiyligi bilan ajralib turadi. Chunonchi, sotsiologik tushunchalar (sotsial struktura, sotsial strafikatsiya, ijtimoiy harakat, ijtimoiy rol, ijtimoiy makon, mobillik, deviant xulq-atvor, ijtimoiy jarayon, ijtimoiy birlik, ijtimoiy institut va h.o.) alohida olingan konkret jamiyat (ijtimoiy tizim) ning turli tomonlari to'g'risida ilmiy bilimlar beradi. Boshqacha qilib aytganda, ijtimoiy falsafa jamiyatning eng umumiy tomonlarini yaxlit holda bilishga imkon bersa, sotsiologiya konkret jamiyatning dolzarb muammolarini hal etishga, uning rivojlanish istiqbollarini oldindan ko'rishga, sotsial kataklizmlar (buxronlar) ni oqilona hal etishga imkon beradi.

Ijtimoiy falsafa va sotsiologiyaning o'zaro munosabati umumiylik va alohidalikning o'zaro munosabati singaridir. Har bir alohidalikda umumiylik va o'ziga xoslik bor. Ijtimoiy falsafa o'zining butun e'tiborini alohidalikdagi umumiylikka qaratadi. Har bir xalq, mamlakat yoki konkret jamiyat taraqqiyoti qanchalar noyob, o'ziga xos va betakror bo'lishiga qaramay o'zida umumbashariylik, umumiylikning muhim belgilarini mujassamlashtiradi. Ana shu umumiy jihatlar qanchalik to'laroq, yaqqolroq namoyon bo'lishi bilan yaxlit jahon ham jamiyatining shakllanishi, umumiy tinchlik va totuvlikning qaror topishi uchun qulay imkoniyatlar vujudga kela boshlaydi. Ijtimoiy falsafa barcha ijtimoiy va gumanitar fanlarga, xususan, sotsiologiyaga yo'nalish beradigan metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Ijtimoiy falsafa ijtimoiy fan vakillarining e'tiborini ijtimoiy organizmning normal faoliyat ko'rsatishida har bir a'zo (element) ning qanday rol o'ynashiga, ijtimoiy taraqqiyotning bosh maqsadi nimadan iborat ekanligiga qaratadi. Ijtimoiy falsafa jamiyat hayotining moddiy, ma'naviy, siyosiy, huquqiy, madaniy, badiiy-estetik, ekologik, etnik, milliy, demografik jihatlariga alohida e'tibor beradi.

Bu masalalar sobiq sovet falsafasida biryozlama va xato talqin etilgan edi. Hech shubxa yo'qki, jamiyat hayotining moddiy asosini inson ehtiyojlari uchun zarur bo'lgan tirikchilik ne'matlari ishlab chiqarish tashkil etadi. Agar jamiyat moddiy ne'matlar ishlab chiqarmasa, muqarrar ravishda o'zini o'zi halokatga mahkum etgan bo'lardi. Biroq moddiy ne'matlar ishlab chiqarish jamiyat hayotining bosh maksadiga aylanmasligi kerak, chunki inson hayotining ma'nosi, maqsadi qorin to'ydirish, tanani semirtirish, maishatbozlik emas, balki ma'naviy kamolotga erishish, ilohiy ruh, mutlaq ruh bilan uyg'unlashish bo'lgani singari jamiyat hayotining bosh maqsadi ma'naviy kamolotga erishish,

istiqbolda erkin grajdanlik jamiyatini yaratishdir. Moddiy ne'matlar ishlab chiqarish esa ana shu kamolotga erishish vositasi bo'lib xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I. A. Karimov tomonidan olg'a surilgan «yuksak ma'naviyat - jamiyat taraqqiyotining asosidir» degan g'oya ijtimoiy falsafaning mohiyati, mazmuni va vazifalarini yangicha tushunishda muhim ahamiyatga egadir. Zero, ijtimoiy amaliyot sobiq sovet jamiyatining inqirozga yuz o'girishi shunchaki siyosiy xatoliklar oqibati emas, balki markscha tarixiy materializm (ijtimoiy falsafa) ning biryoqlama va xato ekanligini ko'rsatdi. Endi eng muhim, murakkab va dolzarb vazifa uzoq yillar davomida ijtimoiy fan vakillari ongiga turli yo'llar bilan singdirilgan markscha ijtimoiy falsafaning o'lik va aqidaparastlikka aylangan qoidalarining yaroqsizligini ko'rsatish va jamiyat hayotining eng muhim falsafiy muammolari xususida fikr yuritish, ilg'or dunyoqarashni shakllantirishdir.

Xulosa va takliflar. Bugungi kunda ijtimoiy falsafa va sotsiologiyani bir-biridan farqlash muhim nazariy va metodologik ahamiyatga egadir. Bunda quyidagi holatlarni inobatga olish zarur:

1) sotsiologiya aniq fan sifatida konkret sotsiologik tadqiqot natijalarini umumlashtirish, tahlil qilish orqali konkret jamiyatning ilmiy nazariyasini ishlab chiqadi; mavjud ijtimoiy muammolarni oqilona hal etishga yordam beradi;

2) Ijtimoiy falsafa tadqiq etish bilan shug'ullanmaydi, balki fan, ijtimoiy amaliyot, san'at, siyosat va h.o. xulosalariga tayanib, jamiyat to'g'risida yaxlit ta'limot yaratadi; ijtimoiy muammolarning mohiyati to'g'risida eng umumiy tasavvur va qarashlar sistemasini yaratadi;

3) sotsiologiya boshqa ijtimoiy fanlar singari o'ziga xos ilmiy tushunchalar va kategoriyalar bilan ish kuradi; ilmiy faktlar to'plashning o'ziga xos usullaridan foydalanadi;

4) Ijtimoiy falsafaga oid tushunchalar mavxumliligi, obrazlilik va ayni aqtda oldoabopligi bilan ajralib turadi;

5) Ijtimoiy falsafa o'z mazmuniga ko'ra ilmiy, diniy, siyosiy, badiiy bo'lishi mumkin;

Ijtimoiy falsafa boshqa ijtimoiy fanlar: iqtisodiy nazariya, sotsiologiya, politologiya, tarix, huquq, statistika va boshqa fanlar bilan yaqin aloqadordir. Ijtimoiy falsafa bu fanlardan quyidagi jihatlari bilan ajralib turadi:

a) ijtimoiy hayotni yuqori darajada umumlashtiradi, mavxum tushunchalar, qonunlar va tendentsiyalarni ochib

beradi, o'z xulosalarini umumiy nazariya shaklida umumlashtiradi;

b) konkret ijtimoiy fanlar uchun ijtimoiy hodisalarni bilishda metodologik asos hisoblanadi;

v) jamiyat rivojlanishining umumiy qonunlari va tendentsiyalarini o'rganadi. U tarixiy taraqqiyotning umumiy nazariyasi hisoblanadi.

Ijtimoiy falsafa quyidagi funktsiyalarni bajaradi:

1. Gnoseologik funktsiya: yaxlit jamiyat rivojlanishining umumiy qonun va yo'nalishlarini tadqiq etadi, yirik ijtimoiy guruhlar, ijtimoiy jarayonlar to'g'risida ilmiy bilimlar beradi.

2. Metodologik funktsiya: soidad hodisalarni bilishning ilmiy metodlari to'g'risida bilimlar beradi; nazariya, kategoriya, qonun, printsialarni ishlab chiqadi. Ijtimoiy falsafa boshqa ijtimoiy fanlar uchun metodologiya rolini o'ynaydi.

3. Ilmiy bashorat funktsiyasi.

4. Dunyoqarash funktsiyasi.

5. Tanqidiy funktsiyasi (hamma narsaga tanqidiy qarashni o'rgatadi).

6. Aksiologik (qadriyatlar) funktsiyasi.

Bu funktsiyalar bir-biri bilan uzviy bog'liqdir. Ular yaxlit holda ijtimoiy falsafiy bilimlarning o'ziga xosligi va mohiyatini belgilaydi. Ijtimoiy falsafa o'z mohiyati bilan jamiyat istiqbolini ilmiy asosda ko'ra oladigan fandır. Uning asosiy vazifasi tarixiy voqealarni va ijtimoiy sistemaning rivojlanish qonuniyatlari va yo'nalishlari (tendentsiyalari)ning hal qiluvchi omillarini aniqlashdir.

Ijtimoiy falsafa bilishning turli-tuman nazariy modellaridan foydalanadi. Bilish ob'yektiga har tomonlama yondashadi. Tarixiy jarayonga jahon tarixi nuqtai nazaridan yondashadi. Unda formatsiyali, tsivilizatsiyali, ko'p variantli shakllar mavjud. Shuningdek, tsikli rivojlanish jamiyatning rivojlanishida tarixiy bosqich va xakozolar o'z ifodasini topadi. Turli-tuman yondashuv jamiyat xaqida to'liq tasavvur beradi. Ijtimoiy falsafa insonga tarixning sub'yekti va ob'yekti sifatida qaraydi. Insoniyat tarixi turli-tumanlikdan iboratdir.

Xulosa. Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, ijtimoiy falsafa jamiyat haqidagi falsafiy bilimlarni o'zida mujassamlantiradi. Falsafa fanining shakllanishi va taraqqiyot tarixi ayni vaqtda ijtimoiy falsafaga ham bevosita dahldor, zotan falsafiy bilimlar eng qadimiy davrlardan boshlab inson va uning olamga munosabati muammosini o'z ichiga oladi.

ADABIYOTLAR

1. Ijtimoiy falsafa. (o'quv qo'llanma. Toshkent 2008
2. S. E. Krapivenskiy. Sotsialnaya filosofiya. M., 1998. gl. XIV. Str.356
3. Osnovi filosofii. T., 1998. 327-329, 349-351 betlar.
4. Falsafa. Ma'ruzalar matni. T., 2000. V-bo'lim. 4-mavzu. 257-267 betlar